

A könyvtárközi kölcsönzés alakulása az USA felsőoktatási könyvtáraiban

A cikkben több területet vizsgálnak a szerzők. Kíváncsiak egyrészt arra, hogy az elektronikus teljes szövegű cikkek rendelkezésre állása hogyan befolyásolja a könyvtárközi kölcsönzés mutatóit, másrészt, hogy mennyire hat a könyvtárközi kölcsönzésre a nyomtatott könyvek és folyóiratok állományainak nagysága. Azt is szeretnék volna megtudni, hogy ha a könyvtárközi kölcsönzést végzők vezetőjének felsőfokú könyvtáros végzettsége van, az milyen befolyással bír a könyvtárközi kölcsönzési tevékenységre.

Mindezeket a következő összefoglaló kérdésekben fogalmazzák meg:

- Nőtt-e vagy csökkent a felsőoktatási könyvtárakban a könyvtárközi kölcsönzés használata?
- Milyen kapcsolat áll fenn az elektronikus adatbázisok jelenléte és a könyvtárközi kölcsönzés arányszámai között?
- Más tényezők, például nyomtatott állományok nagysága, linkfeloldó létezése, könyvtárosok száma és képzettsége milyen befolyással vannak a könyvtárközi kölcsönzés statisztikai adataira?

Mivel a legtöbb tanulmány általában csak helyi vagy regionális adatokat használ, a kutatást nemzeti szintre terjesztették ki. Az OCLC adatbázisára alapozva 1433 felsőoktatási könyvtár könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó kollégáinak küldtek el egy SurveyMonkey-val összeállított, 17 kérdést tartalmazó kérdőívet, amelyben az 1997–2008 között rögzített adatokra kérdeztek rá.

442 helyről érkeztek vissza a kitöltött kérdőívek. A válaszokat a kutatók 34 változóban értékelték ki, az OpenStat nyílt forráskódú szoftvert használták az elemzéshez és a Spearman–rangkorrelációt alkalmazták az adatsorok összevetésére.

A könyvtárközi kölcsönzés mutatói

A könyvtárközi kölcsönzés tranzakcióit két kategóriába sorolták. Az egyikbe a könyvtárhoz intézett kérések, a másikba a könyvtár által indított kérések kerültek. Ezeken belül a teljesített kérések arányát is vizsgálták.

A cikkben számos táblázat és grafikon mutatja a számok alakulását a vizsgált időszakban.

A könyvtárakhoz intézett kérések teljesítésének elemzésekor kiderült, hogy a könyvtárközi kérések száma az időszakban emelkedett, de az időszak második felében nőtt a nem teljesítettek aránya. Ennek egyik oka az is lehet, hogy az elektronikus adatbázisok elterjedésével a kutatók több forrást tudtak felderíteni, mint a nyomtatott indexekben, és a kérések teljesítését akadályozhatták az előfizetések könyvtárközi kölcsönzést korlátozó feltételei. A növekedés másik oka lehet a kutatókra, hallgatókra és doktoranduszokra nehezedő publikációs kényszer.

A könyvtárak által indított kérések vizsgálatakor szintén az volt az eredmény, hogy a 2003–2005 közötti időszakot kivéve a könyvtárközi kérések száma nőtt. Itt is emelkedett a nem teljesített kérések aránya. Ez azt jelezheti, hogy a nemzeti könyvtárközi kölcsönzési rendszer erős terhelés alatt van és nem a kérések számával van a baj, hanem a teljesítési képesség nem olyan szintű, mint a megelőző évtizedekben.

A könyvtárközi kölcsönzést befolyásoló tényezők

Nyomtatott könyvállomány <-> könyvtárközi kölcsönzés

A nyomtatott könyvállomány nagysága és a könyvtárközi kölcsönzési tevékenység között pozitív korrelációt állapítottak meg (a korrelációs együttható -1.0 és $+1.0$ között változhat). Kicsit erősebb a korreláció, ha a könyvtárakhoz intézett kérésekről van szó. Érdekes azonban, hogy itt a Spearman korrelációs együttható az idő előrehaladtával folyamatosan csökken.

Folyóirat-állomány <-> könyvtárközi kölcsönzés

A nyomtatott folyóirat-állomány nagysága és a könyvtárközi kölcsönzési tevékenység között sokkal erősebb a mért pozitív korrelációs együttható, és itt is a könyvtárakhoz intézett kérések esetén magasabb ez a szám.

Adatbázisok <-> könyvtárközi kölcsönzés

A kutatók az elektronikus adatbázisok meglétét is vizsgálták, és itt egy gyengén pozitív korrelációt találtak, amely az idő előrehaladtával tovább gyöngült.

Linkfeloldó <-> könyvtárközi kölcsönzés

Hasonló a helyzet mint az adatbázisoknál, gyengén pozitív a korrelációs együttható, de az idő múlásával csekély mértékben, de erősödött.

A négy tényező közül a legerősebb korreláció a nyomtatott folyóiratok és a könyvtárközi kölcsönzés között van, második helyre a könyvvállomány nagysága került, majd a linkfeloldó megléte és utoljára az elektronikus adatbázisok rendelkezésre állása. Feltételezhető, hogy a kutatók az adatbázisokban keresgélve inkább a teljes szöveges cikkeket választják és nem a könyvtárközi kölcsönzést. De ez a terület még megérdemel egy további kutatást: vagyis, mi jellemzi a könyvtárközi kölcsönzés és az információkeresési magatartás között a kapcsolatot.

Személyi változások és a könyvtárközi kölcsönzést végzők vezetője

A kérdések egy része a könyvtárközi kölcsönzést végzők számát, képzettségét firtatta és az utóbbi öt évben bekövetkezett változásokat. Csak 99 helyen van teljes munkaidőben könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó munkatárs. Az utóbbi években nem volt lényeges változás a könyvtárközi kölcsönzést végző személyzetben, a munka java részét azonban nem felsőfokú végzettségű könyvtárosok végzik. A nagyobb szakértelmű kollégák

mindenképpen jobban megbirkóznak az elektronikus adatbázisokra vonatkozó korlátozó feltételekkel, szerződéseikben rögzített kritériumokkal.

Végső következtetések

A tanulmány elsődleges következtetése az, hogy az előfizetett adatbázisok jelenléte nem befolyásolta lényegesen a könyvtárközi kölcsönzési aktivitást, amit már más tanulmányok is megállapítottak. Vagyis az adatbázisok száma és a könyvtárközi kérések száma között pozitív a korreláció. A linkfeloldó és a könyvtárközi kölcsönzési aktivitás között szintén pozitív a korreláció. Mindez azonban változhat az elektronikus könyvek egyre jelentősebbé válásával, különösen, ha az előfizetési feltételek korlátozzák a könyvtárközi kölcsönzést. A teljesítések számának csökkenése arra mutat, hogy a könyvtárközi kölcsönzés nemzeti rendszere az utóbbi években terhelés alatt volt. Ha a könyvtárközi kölcsönzést végzők vezetője felsőfokú végzettségű könyvtáros, az mindenképp pozitív korrelációban van a könyvtárközi kölcsönzési aktivitással. A tanulmány legmeglepőbb megállapítása, hogy a teljesítések általános aránya csökken. Mindazonáltal a tanulmány megállapításai azt a feltételezést támasztják alá, hogy az előrelátható jövőben a könyvtárközi kölcsönzés továbbra is fontos szerepet játszik majd a felsőoktatási könyvtárakban.

WILLIAMS, Joseph A. – WOOLWINW, David E.: Interlibrary Loan in the United States: An Analysis of Academic Libraries in a Digital Age. = Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery & Electronic Reserve, 21. sz. 2011. p. 165–183./

(Burmeister Erzsébet)

